

De Heraut

Van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad No. 124)

Zondag 13 November 1910. N°. 1715.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE: Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam. Inzendingen, die later dan Donderdag 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden / 1.20, voor België per jaar / 5.30 bij vooruitbetaling, voor het verdere Buitenland en Ned.-Indië per jaar / 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers / —.10. Abonnementen worden aangenomen door het Bureau te Amsterdam, Boekhandelaars, Postdirecteuren enz. Advertentie: van 1 tot 6 regels / 1.20, voor elke regel meer / —.20. Aanvragen en vermelding van liefdegaven / —.12 per regel.

Pro Rege.

DERDE REEKS. (Zevende gedeelte).
Het Koningschap van Christus en de Kunst.

V.
ONS SCHOONHEIDSBESEF.

En ik zeg u, dat ik van nu aan niet zal drinken van deze vrucht des wijnstoks, tot op dien dag, wanneer ik met u die nieuw sal drinken in het koninkrijk mijns Vaders.
Matth. 26: 29.

De drang naar het Schoone is ons dan ook niet uit de natuur toegelopen, maar uit wat God als aanleg in ons schiep en door inspiratie in ons opwekt. Hiermede is niet ontkend, dat het natuurschoon hierbij niet kan werken, maar zelfs in zwakken vorm kan toch nooit gezegd, dat we aan de natuur ons schoonheidsbesef danken. Zelfs zouden we zonder dit eigen, ons ingeprent schoonheidsbesef niet weten wat natuurschoon was. Altoos moet deswege aan onze gewaarwording van het Schoone een zelfstandig karakter worden toegekend. Dit komt vooral sterk uit, zoo we letten op het hooger Schoon, dat ons in de heerlijkheid wordt aangekondigd. Hieruit toch blijkt, dat we een schoonheidsbesef bezitten, dat in zijn volle werking zelfs boven het schoonste schoon der natuur uitgaat en naar een hooger schoon, gelijk onze bezieling 't uitdrukt, naar een „hooger schoon dan Salmon ooit kon geven“, grijpen doet. Er is alzoo met onderscheiden graden in die wereld van het Schoone te rekenen, en de hoogste graad van het Schoone wordt dan uitgedrukt door heerlijk. Tevens stelt deze klimming in het Schoone tegelijk de mogelijkheid van daling in graad, en zoo op die klimming als op die daling is onderscheidenlijk de aandacht te vestigen, nu we even op een wereld, waarover de vloek om der zonde wil uitging. Zoo staan we hier voor twee vragen. De eerste is, of de mensch in het paradijs bestemd was om tot hooger Schoon dan het Paradijs geven kon, op te klimmen; en de tweede, of zonde en vloek stoornis in het Schoone van deze wereld bracht, en zoo ja, welke dan hier de Katharsis, is; d. i. de genezing der toegebrachte wonde.

Wat volkomen is kan zich ontplooiën, maar leent zich niet tot ontwikkeling. Dit geldt van al Gods deugden en eigenschappen, en zoo ook van de heerlijkheid, waarmee Hij zich bekleedt. In het Schoone is een excelsior denkbaar, het kan toenemen en winnen; in de heerlijkheid daarentegen is geen wasdom of toeneming, ze is wat ze is, en blijft dat eeuwiglijk. Dit hangt saam met het algemeene onderscheid tusschen deze beide en de toekomst. In deze beide deeling geeft de plant het beeld van alle leven: eerst het zaad, dan de kiem, daarna de halm en ten leste eerst de are. Ook in het Paradijs vinden we dit zoo aangegeven. Nog eer er van den val sprake was, reeds onmiddellijk na de schepping van den mensch, ontvangt deze van zijn God geen mindere roeping, dan om zich te vernieuwen, de aarde te vervullen en haar aan zich te onderwerpen, en wel zoo, dat de mensch heerschappij zou erlangen over al wat zich op de aarde of in de wateren bewoog. De paradijsstoestand is alzoo niet op eenmaal af voltooid. Ook al blijft het paradijs 's menschen deel, hij zal zich hebben te spannen, zijn sluimerende krachten te ontwikkelen, en zoo een hogere harmonie van al het geschapene in het leven te roepen, dan hij bij zijn schepping vond. Die trek van ontwikkeling en groei is den mensch ingeschapen, en spreekt zich reeds in zijn geboren worden als hulpeloos kindeke, om eerst allengs tot man te worden, op het nadrukkelijkst uit. Voor wat het schoone aangaat, bevond zich de eerste mensch in een schoonen lusthof, die alle nu nog aanwezig natuurschoon overtrof, maar tegelijk droeg de mensch een dorst naar nog hooger schoon in zich. Hoezeer hij geschapen was in het paradijs, lag toch zijn bestemming nog hooger, t. w. in het rijk der heerlijkheid, en het besef van die aanhoorigheid tot een nog hooger orde van leven sprak onmiddellijk. Als Henoch wordt weggenomen, is dit niet om verlies aan schoonheid te lijden, maar om, voor wat het schoone betreft, in nog rijker wereld van het schoone over te gaan. Er waren alzoo in het paradijs twee gegevens, enerzijds de schoone mensch in de schoone natuur, maar ook anderzijds in dien schoonen mensch een profetie van een nog hooger schoon, dat door den naam van heerlijk van het aardse schoon wordt onderscheiden. Denken we ons nu een oogenblik, gelijk we bij een quacite als deze altoos doen moeten, dat de zonde niet ware uitbro-

ken, en de vloek geen wonde in dit aardse schoon geslagen had, dan zouden we dus dezen toestand hebben gehad, 1°. dat het schoone van het paradijs in ongebroken glans schitterde, maar als een schoon van lagere orde; 2°. dat de mensch in het paradijs de vatbaarheid bezat om dit paradijs-schoon te genieten, maar dan met in zich den dorst naar een hooger schoon; en 3°. dat die volmaaktheid van het schoone niet in het paradijs maar bij God was, en dat de mensch, zonder te sterven, in die wereld van het volmaakte schoon zou zijn overgegaan. Iets wat daarom van zoo groot belang is, omdat de opvatting van de kunst er door wordt beheerscht. Van oudsher toch deed zich een richting gelden, die de hoogste kunst en het echte wezen der kunst daarin zocht, dat de mensch het natuurschoon nabootste; en dan nog wel niet eens het natuurschoon van het paradijs, maar wat er na den val aan schoonheid in de natuur overbleef. Maar even beslist is telkens, zoo dikwijls deze theorie in de nabootsing aan het woord kwam, door hooger kunstgevoel daartegen protest ingediend; en men behoeft slechts de muziek in de natuur in het ruischen van de beek, in het loeien van den wind, in het dreunen van den donder en in den sang van het vogelenheer te vergelijken met wat de toneerwereld aan den mensch in stem en muziek wist te ontkleeden, om aanstonds de onhoudbaarheid als bootste de kunst slechts de natuur na, hield in te zien. Met name bij de beeldende kunst en de schilderkunst moge de natuur aan de kunst onschatbare diensten bewijzen, en moge verwaarloosd der natuur schijn altoos bitter wreken, toch gaat alle hooge kunst boven de natuur uit, en vindt haar oorsprong niet in de natuur, maar in den Schooneidsdrang dien God den mensch inschiep.

Bij lagere ontwikkeling moge het aardse schoon den mensch kunnen bevredigen, hoe meer de mensch zijn wezen ontplooit, des te meer begint de dorst naar een nog hooger genieting te spreken. Men voelt dit op het schoonst in de bede van Jezus: „Verheerlijk mij, o Vader, met de heerlijkheid die ik bij u had, eer de wereld was“. Krachtens zijn menschwording behoorde Jezus gedurende de 33 jaren zijns levens tot deze orde der dingen. Hij genoot het schoone dat in deze wereld was overgebleven. Denk slechts dat Salomo in al zijn heerlijkheid niet bekleed was geweest gelijk een van die. Maar de dorst naar het hooger schoon was niet tot zwijgen te brengen. Reeds op Tabor genoot hij dit in zijn verheerlijking. Toch ging het weer onder in Gethsemane en op Golgotha. Maar eer hij den lijdensweg insloeg, drong hem de dorst naar heerlijkheid, om 't van den Vader af te bidden, dat hij weer in mocht gaan in hemelsche heerlijkheid. Nu is de woordenleus, om het aardse schoon, het hemelsche heerlijk te noemen, niets dan een taal-onderscheiding. Of ge spreekt van 't schoone, 't verhevene, het majestueuze, of van het heerlijke, ge handelt van eenzelfde zaak, maar in verschillende graden. Het is al te gader afschijnsel van de majesteit Gods, maar de eene maal in flauwer, de andere maal in helderder schijnsel, en ten slotte in zijn volielading. Slechts doet de afzonderlijke benaming van „heerlijkheid“ dienst, om ons wel te doen gevoelen, dat er niet slechts een klein verschil tusschen beide uitingen van het schoone bestaat, maar dat het schoone hier op aarde slechts in zwakken glans en op zwakken toon geeft te verstaan, wat de volielende schoonheid van het Heerlijke bij onzen God is. Even duidelijk spreekt Jezus dit uit bij de instelling van het Avondmaal, als hij betuigt niet meer van deze vrucht des wijnstoks te zullen drinken, totdat hij die nieuw zal drinken in het Koninkrijk zijns Vaders. En nog sterker komt dit uit in de teekening, die in de Openbaring ons gegeven wordt van het nieuwe Paradijs, als er staat dat er geen licht der zon meer zal zijn, noch afwisseling van dag en nacht, en dat er boomden des levens zullen zijn, die hun vrucht zullen geven in elke maand, alzoo twaalf maal elk jaar. Uitdrukkingen, die natuurlijk niet letterlijk zijn op te vatten, maar die dan toch strekken, om ons het denkbeeld te geven van een volielend natuurschoon op de nieuwe aarde onder den nieuwen hemel, en om te doen uitkomen hoe dit toekomstige natuurschoon alle schoonheid van het paradijs, waarin God den mensch schiep, nog verre zal overtreffen. Ook wat ons bericht wordt over de verheerlijking van den mensch leidt tot gelijke uitkomst. Te midden van het natuurschoon in het eerste paradijs was er niets schooner dan de mensch zelf, in zijn gelast, in zijn lichaamsbouw, in geheel de uitdrukking

van zijn wezen. Toch betuigt de apostel ons, dat in de toekomst het schoone van den mensch tot nog veel hooger schoon zal opklimmen. Christus is nu in de heerlijkheid, voor wat zijn lichaam betreft. Reeds op Tabor had die heerlijkheid geblonken, en als Christus op den weg naar Damascus aan Paulus en op Pathmos aan Johannes verscheen, ontbreken aan den schrijver de woorden, om ons den indruk weer te geven, dien de aanblik van deze heerlijkheid van den Christus bij zijn verschijning op hem maakte. En nu wordt ons in stellige beoordingen aangezegd, dat in de opstanding der dooden ook het lichaam der zaligden tot die hogere schoonheid zich ontplooiën zal, en dat Christus „ons verderfelijk lichaam in heerlijkheid gelijk zal maken aan zijn verheerlijkt lichaam, door de kracht waarmee hij ook alle dingen aan zich zal onderwerpen kan“. Met het schoone waarmee de mensch geschapen werd, behoorde hij tot d' orde der dingen, gelijk die in het paradijs met zijn voorloper schoon was ingesteld; maar in de eeuwige toekomst zal hij bekleed zijn met een lichaam, dat in schoonheid het paradijs-schoon verre te boven gaat, en dat aansluit bij de orde der dingen gelijk ze in de heerlijkheid is. Johannes betuigt dan ook: „We zullen hem gelijk wezen, want we zullen hem zien gelijk hij is“. Ware nu den mensch in het paradijs geen hooger schoonheidsbesef ingeschapen geweest, dan wat paste bij het schoone van het paradijs, zoo zou zijn besef in dit paradijs-schoon ten volle bevredigd zijn geweest. Maar zoo was het niet. In zich droeg de mensch van meet af de dorst, het voor gevoel van een nog veel hooger schoon; en het is juist hieruit, dat de kunst-aandrift in den mensch is opgekomen. Zijn kunst-aandrift kon er niet in berusten, om slechts na te bootsen wat hij zag en beleefde. Hij wilde boven het reele uit. En juist hieruit werd de kunst in haar edeler opvatting geboren.

Juist dit geloof aan een hooger schoon, dan deze aarde biedt, heeft intusschen bij anderen het denkbeeld gewekt om aan hetgeen deze beide deeling te aanschouwen geeft, alle schoon te ontzeggen. Vooral Plato ging hierin voor. Wat we in de natuur aanschouwden, was z. i. niet het wezenlijke, het werkelijke, maar slechts afdruksel van de ideeënwereld die bij God was, en wat we hier waarnamen was hiervan slechts een uiterst gebrekkige, eer leelijke dan schoone afdrak. Dit wekte tegenstand tegen het aardse schoon en afkeer van de kunst, en niet verzwegen mag worden, dat in de oude Christelijke Kerk deze afkeer van de kunst naverkte, en dat na de Reformatie in puuristische kringen gelijke afkeer weer opkwam. Toch sproot dit laatste uit een geheel ander motief voort, dan Plato aangaf. Plato rekende niet met den val, terwijl bij de oudste Christenen en bij de Puriteinen juist dit geheel nieuwe element den blik op de wereld van het schoone bepaalde. Zelfs de ongehoovene kunstenaar kan niet loochenen, dat de natuur, hoe schoon ze ook zij, „gelichsam bedekt ist met Wundmulen, die den Mensch selbst von seinen Vorfahren im Kampf mit den Individuen um's Dasein davon getragen hat, denn nicht alle Wunde heilen ohne Narben“, wat kort saamgevat de erkenning inhoudt, dat het natuurschoon in en om den mensch bedekt is met wonden, die men nog herkennen kan, in zooverre wonden vaak niet genezen zonder een litteken achter te laten. Nu vat de Schrift dit nog veel dieper op. Ze spreekt ons van een paradijs dat eens in schoonheid blonk, maar sinds verdween, en van een vloek die door de zonde en om der zonde wil over den mensch en over de natuur gekomen is. Al aanstonds in de verschijning van den mensch zelf spreekt dit overduidelijk. Er zijn ja nog schoone mannen en schoone vrouwen, maar ze komen slechts als uitzondering voor. Wie in gedachte de 1500 miljoen bewoners dezer aarde voor zijn verbeelding laat voorbijgaan, ontvingt veel meer een pijnlijken indruk van de gestalte waarin thans ons geslacht op deze aarde omwandelt. Er zijn de verdorvenen door eigen zonde, en er zijn die in hun lichaam nog de naderwerking van de zonde van vroegere geslachten ondragen. Geheele stammen in Afrika vooral, maar ook onder de Aziaten, hebben alle menschelijke schoon ingeboet, en zoo ge in een kerk of in een vergadering van menschen, waar ook, met eenige nauwkeurigheid de gelaatsuitdrukking der saamgekommenen nagaat, krijgt ge geen anderen indruk, dan dat het schoone in het algemeen genomen van ons is geweken. Bij het jonge kind is dat nog beter, en eenige jaren houdt dat betere nog aan; maar als de leeftijd klimt, neemt het al af, en wie ooit een

Bestjeshuis of gesticht voor oude mannen en vrouwen bezocht en zich dan afvroeg, waar is het paradijs-schoon gebleven, zou niet anders dan een indruk van teleurstelling met zich wegdragen. En toch, hierop vooral moet gelet, want de mensch is het hoofd-creatuur op aarde, en toen Adam en Eva vóór den val in het paradijs omwandelden, was er geen hooger natuurschoon dan van dien man en van die vrouw. Toch bleef het hier niet bij. De vloek, dien de zonde over deze wereld bracht, heeft niet alleen den mensch zelf aangegrepen, maar ook de wereld om hem heen. Reeds waren we op de woestijn, die in haar droeve dorheid het verlies van de schoonheid van het leven zoo welsprekend droef uitdrukt. Met onze duinen, en met een streek als de Veluwe, voor zoover ze onbewoond is, staat het niet anders. Machtig veel schoons is er nog in de natuur overgebleven, en de zon geeft nog altoos haar ongekroonden schijnsel, haar glans en haar levenswarmte, maar telkens stuit ge, naast hetgeen u door schoonheid boeit, op versterking en verwoesting. Tot in de planten- en dierenwereld is deze versterking doorgedaan. De roos van Saron en de liliën, waarvan Jezus sprak, zijn nog altoos wonderschoon, maar er zijn ook onogelijke planten evenals menschen, wanstaltige, visschen en onogelijke dieren. Berggroepen mogen verheven zijn door de rotsformatie, maar hoe hooger ge komt, hoe meer de woestheid u aangrijpt. De natuur is op verre na niet meer wat ze in het paradijs was. Haar schoon is ingekrompen, is verflauwd, is enger dan eertijds beperkt, en schier op elk punt kunt ge de uitwerking van den vloek nawijzen. Zelfs in de wereld der geluiden en der tonen gaat dit door. Het brullen van den leeuw blaift indrukwekkend, de nachtegaal zingt schoon, maar hoe veel geluiden geven allerlei dieren niet uit, die u eer afschrikken; en zelfs het geratel van den donder, hoe indrukwekkend en verheven het ook zijn moge, het is niet schoon. Dit nu voelt de mensch, in wien het schoonheidsbesef nog krachtig genoeg werkt. Want wel is het zoo, dat ook het schoonheidsbesef in den mensch schade leed en verzwaakte, zoo zelfs dat de kunstzinn bij verreweg het grooter deel der menschheid nauwelijks meer meesprekt, maar iets er van bleef dan toch zelfs bij de massa nog over, zij 't ook veelal bedorven. En wat vooral hier moet opgemerkt, het heeft Gode behaagd, dien kunstzinn, dat schoonheidsbesef, dat in de meesten wegvloede, in enkele kringen van mannen en vrouwen van talent nog zoo krachtig te doen opleven, dat ze, als waren ze nog kinderen van het Paradijs, met hun eigen besef verre boven hetgeen de natuur aan schoonheid biedt, uitgaan.

We komen alzoo tot dit resultaat, dat er in het menschelijke schoonheidsbesef en in 's menschen kunstzinn tweerlei is, dat hem naar hooger doet grijpen, dan de natuur biedt. In de eerste plaats heeft hij dorst naar en voor gevoel van het hooger schoon, dat in de Heerlijkheid schittert, en dat hem, krachtens die aandrift, iets hogers en beters doet zoeken dan eenig creatuur in deze wereld hem geven kan. En in de tweede plaats, dat het schoone van onze eigen natuur en van onze wereld schade leed door den vloek, en dat dit den mensch naar het oorspronkelijk paradijs-schoon doet teruggrijpen. Komt uit dit tweerlei motief nu de kunst op, dan ziet ge duidelijk, dat een kunst die enkel wil nabootsen wat de natuur thans nog biedt, geen kunst in echten, hogeren zin is; dat de kunst weleer niet alleen boven het gebrekkige van het natuurschoon wil uitgaan, maar bovendien nog grijpt naar een nog hooger schoon dan zelfs het Paradijs bood, en dat alzoo edeler kunst een aandrift van God in den kunstenaar is, om ver boven het bestaande een hooger iets te toonen en te doen smaken, en die juist daardoor het edeler kunstgenot schenkt. Zelfs komt zoo eerst het begrip van ons kunnen in de kunst tot zijn volle recht. De mensch vindt zich met een dorst naar een hooger schoon geplaatst in een wereld die, hem slechts een lager orde van het schoone te zien en te beleven geeft. Hieruit ontstaat een strijd tusschen wat in zijn geest hem drijft en de wereld waarin hij zich bevindt. Die wereld wil dien hogeren dorst in hem amoren, die edeler aandrift in hem tot zwijgen brengen, en juist hier gaat hij tegen in. Daartoe is een macht, is een vermogen onmisbaar, dat hem in staat stelt zijn innerlijke wereld over de uiterlijke wereld te doen triomfeeren. Kan de mensch dit? En nu toont de Kunstenaar zijn kunnen, en doet het, en schiep in vormen, tinten, tonen en actie een eigen wereld, waarin hij zich boven het bestaande verheft, en het bewijs levert, dat zijn innerlijke drang geen werk van verbeelding of versinning was, maar dat

hij reële krachten en vermogens bezit, om een hooger iets te realiseren, dan deze wereld den mensch biedt. Natuurlijk is hier alleen sprake van die ware kunstgaven, die in een scheppend kunstenaar schitteren. Achter hem aan komen dan de kunstenaars die het van hem door oefening leerden, om iets soortgelijks, van minder gehalte, te produceren. Achter dezen komen dan weer de muzikanten die spelen, de volksmuzikanten die boeiend spreken, de spelers voor vermaak die piano, orgel of viool hanteeren kunnen. En eindelijk, achter dezen, weer zij, die zelf niets produceren, noch ook zelf uitvoeren, maar althans de gave bezitten, om het kunstwerk te genieten en te waardeeren. Maar altoos blijft alleen een scheppend genie in den kunsttempel de hoogepriester; zijn de producenten van lagere orde hoogstens de priesters; en zijn al de overigen slechts de koorknopen en levieten, die het outer bedienen; en kring die zich bij toenemende volksoontwikkeling wel steeds uitbreidt, maar toch boven den rang van den koorknaap nooit uitkomt.

Zoo nu genomen is de kunstwereld een bezielende en verheffende verschijning in het menschelijk leven. Zoo toch ligt er in die wereld profetie van onsterfelijkheid, en van een rijke toekomst die ons wacht, en niet minder het getuigenis dat er buiten en boven deze wereld nog een ander iets bestaat, dat in adel-hoogheid ons aardse leven zeer verre te boven gaat. Zelfs ligt er iets heiligs in, zoo dikwijls uit die kunstwereld een streven en pogen uitgaat, om de vervorming die de vloek aanbracht, te boven te komen, en al ware het slechts het paradijs-schoon terug te roepen. Natuurlijk zou dit veel sterker spreken, zoo wie in die wereld der kunst den toon aangaven, zich van het werk Gods in hun geest steeds helder bewust waren, hiervoor uitkwamen, en uit nooit eindigenden dank saam zich het doel voor oogen stelden, om in hun kunstwerk dien God te verheerlijken. Maar juist dit is vaak niet het geval. Een wezenlijk schoone vrouw ontving haar schoonheid, gelijk vanzelf spreekt, van haar God; maar toch ziet men telkens, dat zulk een vrouw deze schoonheid voor zich zelf rooft, er zelve trotsch op gaat, er zelve in wil schitteren, en niet zelden juist door haar schoonheid van haar God en zijn eere vervreemd wordt. En geheel ditzelfde neemt ge telkens in de kunstwereld waar. De toeijuching die haar talent ontmoet, schiep voor haar een verzoeking waarin ge haar telkens ziet bezwijken. Een wonderschoone zangeres heeft haar stem van haar God in haar schepping ontvangen, maar de wereld die haar hoort, denkt hier niet aan. Het is het publiek alleen om het hooren van dien prachtige klank te doen. En hoort het dien dan, dan jubelt men mee, dan offert men zijn goud, dan is men overdadig in lof, in toeijuching en in applaussement, en wordt heel de beschafte wereld door, de lof van zulk een wondere zangeres bezongen. Overal wil men haar hebben. Overal moet ze zingen. Men roept haar, zoo ze in Amerika geboren werd, naar Europa, en lukt ze, zoo ze een Europeesche is, naar Amerika. En onder dien lof bezwijkt in haar zelve zoo vaak het teederder besef, en haar God wordt vergeten. We zeggen niet, dat dit altijd zoo is; er zijn ook hier uitzonderingen; maar dat het in den regel zoo gaat, kan moeijlijk geloofend worden. Van God komt ons alle kunst, dien naam waard. Ze is een gave van God niet alleen aan den kunstenaar, maar in hem aan ons geslacht geschonken. Doch het verheerlijken van den Naam des Heeren in de kunst is, meer zelfs dan vroeger, aan heel haar optreden vreemd. De kunstwereld sluit zich op in zichzelf, en daardoor maar al te vaak van God af. Maar zelfs dit mag er ons nooit toe verleiden, om over de kunst als zoodanig een verwerpend oordeel uit te spreken. Als verschijning in ons menschelijk leven blijft ze een genadegefte Gods, juist zoals we den zang van de nachtegaal hoogschatten, niet omdat de nachtegaal God bedoelt, maar omdat wie God kent weet, dat Hij alleen aan de nachtegaal dien wonderen slag ingaf.

„Groeien als de palmboom“.

De rechtvaardige zal groeien als een palmboom, hij zal wasen als een cedarboom op Libanon. Psalm 92: 13.

Psalmisten en profeten zien telkens en telkens weer in de plantenwereld het beeld van ons menschelijk leven. Het dier is op zijn vijf punten voorovergedrukt, en de aap die recht op gaat of het paard dat stegeren wil, toont onnatuur. De boom daarentegen gaat rechtop. Hij verheft zich naar boven. En een plantsoen van veel rechtopstaande boomden tegelijk, gelijkt sterk op een verzameling van personen, die in orde geschild, naast en achter elkander staan,